

Habitat II'ye Doğru Neleri Sorgulamalı?

TMMOB Şehir Plancıları Odası Habitat II Komisyonu*

Bu yazı, Habitat II Konferansına yönelik oluşturulan "ulusal" sıfatlı metinlerdeki (eylem planı ve rapor) kimi temel varsayımları ve öncülleri fiziki planlamanın "yapabilirliği" açısından yeniden "okuma" iddiasındadır. Bunu yaparken, iki eksen üzerinde hareket edilecektir. Bunlardan birisi, metinlerdeki teorik ve politik öncülleri Türkiye'nin az gelişmişliğinden ya da gelişmekte oluşundan beslenerek tartışmaktır. İkinci eksen ise, planlama ve daha da özel olarak mekan planlamasının teorik temellerinden yola çıkarak söz konusu öncüllerin tartışılmasıdır.

Ulusal rapor ve eylem planına, bilindiği gibi, küresel eylem planından gelen üç kavram, yurttaş bağlılığı (civic engagement), sürdürülebilirlik (sustainability) ve hakçalık (equity) temel oluşturmaktadır.

Yurttaş bağlılığı, sivil toplum eksenli toplum örgütlenmesi üzerinden "denetim" in gerçekleştirilebilmesinin zemini olarak tanımlanmaktadır. Hakçılık, toplumsal ve mekansal adaletsizliklerin tartışılabilmesinin kavramsallaştırılması olarak işlev görmektedir. Sürdürülebilirlik, yerleşmelerin yaşanabilirliğinin minimum düzeyinin gerçekleştirilebilmesi bağlamında ilkeler koyabilmenin çerçevesini tanımlamaktadır.

"Sürdürülebilir yerleşme" hedefine ulaşabilmenin yolu da, ulusal eylem planında, "yerleşmelerin kapasitelerinin artırılması" çerçevesinde oluşturulmaktadır. Bu noktada, yerleşmelerin uluslararası ilişki kurma kapasitelerinin artırılması da, insan yerleşmelerinin farklı bağlamlarda "yapabilir kılınması"nın olanağı olarak görülmektedir.

Bu çerçevede, "sürdürülebilir kalkınma" ve

"küreselleşme" söylemleri tartışılacaktır. Üzerinde hareket edilecek olan bu kavram çifti, son yıllarda meşruiyeti çokça sorgulanan PLANLAMA meslek alanını önemli düzeyde etkilemektedir.

Planlama meslek alanının amacı; insanların yaşama, tüketim, eğlence, dolaşım, iletişim gibi etkinliklerini "insanca yaşanabilir" çevrelerde geliştirebilmesi için, mekansal, toplumsal ve ekonomik örgütlenmeleri, bunun için gerekli yasal ve yönetsel düzenlemeleri tasarlamak, önermek ve yönlendirmektir. En önemli özelliği ise bir anlık bir faaliyet değil, olay ve olguları zaman boyutunda değerlendiren senaryolarla geleceği yaratmaya çalışan, tasarımı ve uygulamayı birlikte yürüten bir süreç olmasıdır.

Şimdiye kadar planlamanın bir süreç olarak görülmemesi ve popülist politikalarla kazanılacak rantlar için plancının meslek ve meşruiyet alanına sık sık müdahale edilmesi de başarısızlığın diğer önemli nedenleridir.

Küreselleşme Nereye...

1980 sonrasındaki gelişmeler de planlamanın müdahale alanını daraltan niteliktedir. Bu dönemde, dünyada iletişim ve bilişim teknolojisindeki devrim üretici sermaye ile mali sermayenin ayrışmasına yol açmıştır. Spekülatif karlar için çok hızlı hareket edebilen mali sermaye Türkiye gibi ülkelerde bu nitelikteki eylemleri destekler durumdadır. Buna paralel olarak da planlama söz konusu eylemlere ayak bağı olarak görülme-ye başlamıştır.

Diğer taraftan, küreselleşmeye uyum sağlayan yerlerin gelişecekleri, diğerlerinin ise taşralacakları bol bol telaffuz edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin bu sürece entegre ola-

TMMOB Şehir Plancıları Odası Habitat II Komisyonu: Fatma Çetinkaya, Erhan Demirdizen, Bora Demirel, Umut Duyar, Gülçen Eren, Nilgün Görür, Hayri Güven, Vedat Özbilen, Dudu Soysal, Fatma Şenol ve Neslihan Yıldırım'dan oluşmaktadır.

Aynı zamanda, dünyada küreselleşme söylemi tek taraflı işletilmekte, eşitsizliği ve mekansal dengesizlikleri yaratan bir işlev yüklenmektedir. Ulusal sınırlar, sermayeye engel oluşturacağı zaman yok sayılmakta, emeğin hareketliliği gündeme geldiğinde itibar görmektedir.

bilmelerinin, bir tarafta ekonomik ve teknolojik gelişme networklerine, diğer yandan kentsel networklere bağlı olduğu ortaya konulmaktadır. Böylece yaratılan yarış ortamında, sermayeye en iyi iş iklimi yaratmak, en iyi altyapı, ulaşım ve iletişim imkanlarını sunabilmek amacıyla kentlerin kendilerini pazarlamaları gündeme gelmektedir. Planlama böyle bir ortamda geniş kapsamlı yapısından sıyrılarak, daha parçacı, hatta proje bazındaki uygulamalarla işlevini yerine getirmektedir. Plancı ise girişimci rolü üstlenmektedir. Eşitliğe dayalı kamu yararı ortadan kalkmaya başlamakta, en büyük işlevi kamu yararını korumak olan plancı işlevsizleştirilmektedir.

Kısacası, meşruiyetini kamu yararından alan planlamanın yoksulluğa, eşitsizliğe, kaynak dağılımına müdahalesinin, sermayenin engel tanımayan yapısına karşı engelleyici ve törpüleyici bir işlev kazanabilme durumu, bu dönemde planlamanın prestij kaybının bir gerekçesini de oluşturmuştur.

Aynı zamanda, dünyada küreselleşme söylemi tek taraflı işletilmekte, eşitsizliği ve mekansal dengesizlikleri yaratan bir işlev yüklenmektedir. Ulusal sınırlar, sermayeye engel oluşturacağı zaman yok sayılmakta, emeğin hareketliliği gündeme geldiğinde itibar görmektedir. Böylece, geliş-

Sermayenin globalleşmesi ya da mekansal sınırlarının kaldırılması olgusu planlamayı iki düzlemde ilgilendirmektedir. Bunlardan birincisi, uluslararası mali sermaye ve onunla eklenilen yerli sermaye açısından karlı olabilecek kentsel toprak spekülasyonu planlama pratiğini yeni sıkıntılarla karşı karşıya getirebilecektir. İkinci düzlem de, ülke içinde ciddi bir göç dalgasıyla karşılaşma olasılığının ortaya çıkmasıdır. Özellikle 1980'lerde başlayan İstanbul'a altyapı yatırımları, yabancı sermayeyi İstanbul'a çekme politikasının bir parçasıdır. Yatırım düzeyinin İstanbul'a görece artması, hem İstanbul'un nüfus emme kapasitesinin aşılmasını ve dolayısıyla kenti içinden daha da çıkılmaz bir noktaya gitmesini, hem de bölgeler arası eşitsizliğin daha da kesinleşmesini sağlayacaktır. Böyle bir gelişme, metropollerdeki toplumsal ve mekansal eşitsizliği daha da arttıracaktır.

Ulusal ölçekte ise, bölgesel dengesizliklerden dolayı yaşanan sosyal, ekonomik problemlerin olduğu ülkemizde, bu söylem, empoze edildiği gibi kullanıldığında dengesizliği daha fazla arttıracaktır.

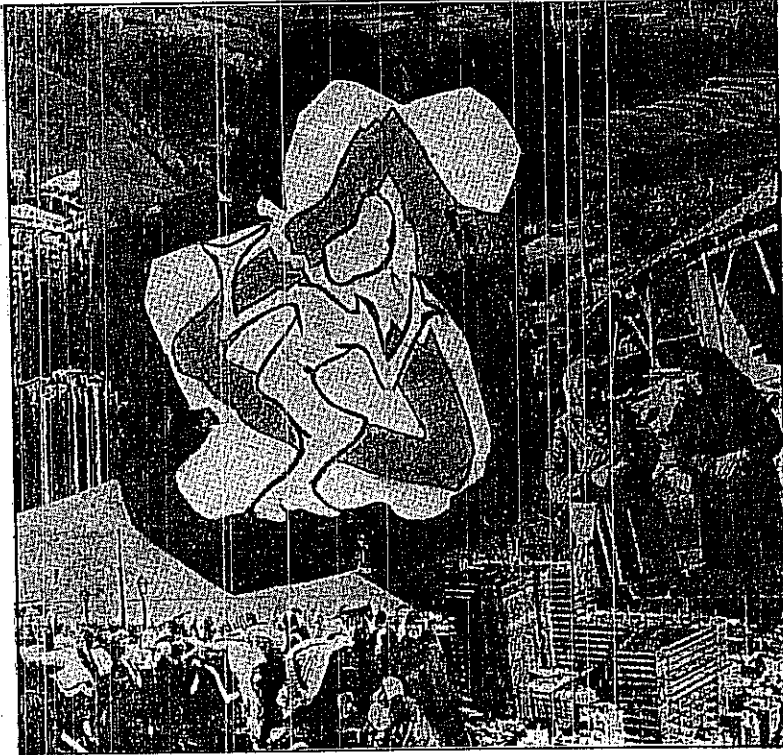
Sürdürülebilir Kalkınma Planlamayı Dışlıyor mu?

Hedeflediği maksimum düzeydeki sermaye akımının ister istemez birçok şeyi etkilediği bu dönemde ortaya çıkan diğer bir kavram da "sürdürülebilir kalkınma" oldu.

Günümüzün ihtiyaçlarının gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye ve/veya pazarlığa sokmaksızın gerçekleştirilebilmesi anlamını taşıyan bu kavram, her ne kadar 1983 yılında Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu kurulup 1987 yılında "Ortak Geleceğimiz" kitabını yayınladıktan sonra yaygın olarak kullanılmaya başlandıysa da, aslında içeriği dikkate alındığında eski bir kavramdır.

1950'lerde ve 1960'larda, Avrupa'da ve Amerika'da büyük çevre sorunları yaşandıktan sonra, batı sermayesinin önde gelen örgütlü kesimleri (örneğin Roma Kulübü) doğal kaynak potansiyeli ve büyüme yolları üzerine değerlendirmeler yapmaya başladı. İlk araştırmalar, sürekli büyümenin olanaksızlığını gösterdi. Dünyanın kapalı bir sistem olduğu, büyümenin sınırsız olmadığı belirtildi. Bunlara paralel olarak da, "steady-state economy" (durağan ekonomi) yaklaşımı, kaynakları koruma yönetimi olarak önerildi.

Bu yaklaşımın aracı olma özelliği vardı ama

Çizim : Fatma ŞENOL

PLANLAMA
95 / 3 - 4

mekte olan ve az gelişmiş ülkeler için gelişme olanağı sunabilecek fırsat yaratılmamaktadır.

tüketim toplumunun değerleri ve alışkanlıkları ile uyuşmadı. Çünkü tüketim düzeylerinin sorgananmasını beraberinde getirebilecekti. Sermaye örgütlerinin sonradan yaptırdığı araştırmalar, sorunun üzerini örten şekilde sonuçlandı ve bü-yüme anlamındaki gelişme kavramı geçerli ol-maya devam etti.

1987'den sonra yaygın olarak kullanılan sür-dürülebilir kalkınma kavramı ise daha geniş bir kapsam taşımakta ve kendi içinde bir amaç ola-rak tanımlanabilmektedir. Kirlilik ve doğal kay-nakların yok olması, yoksulluk ve eşitsizlikle ilişkilendirilmekte ve düşüncede değişiklik yap-ılması öngörülmektedir. Ancak, henüz uygula-malar düşünce değişikliğini doğrular nitelikte değildir.

Sürdürülebilir kalkınma kapsamında, biyolo-jik çeşitlilik ve ekosistemlerin korunması, özel-likle potansiyel faydaları açısından önemsen-mekte, etik konuları dışlanmamakla birlikte fay-dacı anlayıştan da kurtulamamaktadır.

Bu kavramın ele alınış biçimi içinde kurum-lara ve hükümetlere verilen rollerin uygulanabi-lirliği söz konusu edilmemektedir. Her birey ve kurum, bu kavramı yaşama geçirmek için istekli ve gerekli güce sahip gibi algılanmaktadır. Oysa yaşal düzenlemeler ve kültürel özellikler buna izin vermeyebilir. Gelişmiş ülkelerin ve her ülke özelinde güçlü çevrelerin değişebilirliği de önemli bir etken olmakta, statükonun korunması daha kolay olmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma, halk katılımını bir yöntem olarak şiddetle öngörmekte, ancak bu-nun yollarını ve örgütlenme biçimini açıklamamaktadır. Daha genel bir bakışla, kavramın ele alınış biçimi gelişkilere pek dokunmamaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma toptancı bir yakla-şım getirmekte, tüm ülkeler ve kurumlar için toptan bir değişiklik öngörmektedir. Ancak bu-nu yaparken de Birleşmiş Milletler'e merkezi, otoriter, etkin ve üstten bakan bir konum sunul-maktadır. Kısacası, uluslararası ilişki adı altında karar mercilerinde gelişmiş bir üst rol verilmekte, bu durum söz konusu kavrama olan inancın sar-sılmasına yol açmaktadır.

Ayrıca "sürdürülebilir kalkınma" kavramının bir üst anlatıya dönüşme olasılığı vardır. Bu kav-ram, eğer uygulamada eleştirel bir yaklaşımla ve titizce kullanılmazsa, içeriğinden boşaltılıp, amaçlarından uzaklaşıp, çevre sorunlarını yara-tan ilişkileri bir kabuk altında yeniden üreten bir yapı ortaya çıkabilir.

Üstelik, yoksulluk, eşitsizlik, dengeli kaynak dağılımı, kirliliğin önlenmesi, doğal ve kültürel

kaynakların korunması kavramları sürdürülebi-lirlik kavramıyla ilk kez gündeme gelmemiştir. Bu kavramlar yıllardır planlamanın gündemini oluşturmaktadır. Planlamanın prestijinin düştü-ğü bu dönemde, ilkelerinin başka söylemler al-tında tekrar gündeme gelmesi, planlamanın ka-çınılmaz gerekliliğinin göstergesidir.

Bu kavramların planlama sürecinden koparılması sorunun çözümü yerine dağıtılmasını gündeme getirmektedir. Yetkiler ve karar meka-nizmalarının dağıtılması, planların sürdürülebi-lir olmasını ortadan kaldırmaktadır.

Öneriler

1) Habitat II'de ana tema insan ve insan yer-leşmeleri olmalıdır. İnsan yerleşmelerinin, toplumsal ilerleme ve ekonomik büyümenin önemli girdileri olarak tanımlanmasından kaçınılmalıdır. Konut sorununa, "barınma" gibi nice-liksel boyutta ele almaktan çok niteliksel yönle-riyle yaklaşılmalıdır.

2) İnsanların yaşam düzeylerini yükseltmek ve doğal dengenin bozulmaması amaçlarına yö-nelik operasyonel ilkeler ulusal ve uluslararası düzeyde tanımlanarak meşrulaştırılmalı, ulusla-rın ve uluslararası faaliyet gösteren sermayenin bu ilkelere uyması için yükümlülükler ve yaptırımlar getirilmelidir.

3) İnsan yerleşmelerinin, kırsal-kentsel ayrı-mının yapılmasının yanı sıra daha tehlikeli köy-kent, metropol-megapol-global kent gibi hiyerar-şik ayrımı yapılmamalı, sorunların tanımlandığı ve sınıflandığı yeni yaklaşımlar ve sorunlara parçacı çözümler arayan projeci yaklaşımlar yer-inè, tasarımı ve uygulamasıyla bütünlüğü olan bir süreç olarak planlamanın tanımlanması nok-tasından hareket eden yeni yaklaşımlar oluşturu-lmaya çalışılmalıdır. Planlamanın kurumsalla-şması için yoğun çaba harcanmalı, ulusal ve uluslararası kaynak (mali, teknik, vb) yaratılması ve transferleri sağlanmalıdır.

4) İlkelerin oluşturulması ve izlenmesinde, planlamanın kurumsallaştırılmasında NGO'lara daha çok yetki ve sorumluluk verilmelidir.

5) Planlama konusunda uluslararası bir eği-tim kurumu örgütlenmelidir. Böyle bir örgütlen-menin merkezi için ülkemiz talep olabilir.

6) Habitat II toplantısında alınan kararlar ve belirlenen ilkelere göre ulusal eylem planlarını ve uygulamalarını izleyerek yükümlülük ve yaptırımların sağlanması ve ilkelerin koşullara göre yeniden belirlenmesi için bütün ülkelerin eşit temsil edildiği bir örgütlenmeye gidilmelidir.

"Sürdürülebilir kalkınma kavramı", eğer uygulamada eleştirel bir yaklaşımla ve titizce kullanılmazsa, içeriğinden boşaltılıp, amaçlarından uzaklaşıp, çevre sorunlarını yaratan ilişkileri bir kabuk altında yeniden üreten bir yapı ortaya çıkabilir.